

РЕЦЕНЗИЯ

СЕЛСКОСТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

СОФИЯ

Вх. №

441-7

16.03

2022 г.

върху дисертационен труд за получаване на образователна и научна степен „доктор” в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление ш. 3.8. Икономика, научна специалност „Икономика и управление (земеделие)“.

Тема и автор на дисертационния труд: „Поземлените отношения и влиянието на институционалната среда върху българското селско стопанство”. Михаела Михайлова Михайлова, Институт по аграрна икономика към ССА, София.

Член на научното жури: проф. д-р Иван Димитров Пенев, Аграрен университет – Пловдив, катедра „Икономика”; област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.8. Икономика; научна специалност Икономика и управление (по отрасли). Заповед РД 05-28/15.02.2022 на председателя на ССА.

I. Кратко представяне на докторанта

Докторантът Михаела Михайлова завършва УНСС през 2015, специалност „Международни икономически отношения“, степен Бакалавър. През 2016г. получава магистърска степен в същата специалност. В периода 2015 — 2021г. изучава право на ЕС в магистърска програма, а през периода 2013 — 2015г. завършва следдипломна квалификация „Японски език и култура“ в Софийски университет "Св. Климент Охридски". В периода 2018 — 2021г. е докторант в Институт по аграрна икономика, град София.

II. Обща характеристика на дисертацията и автореферата – обем и структура

Дисертационният труд включва въведение, три глави, заключения и препоръки. Той е в обем 233 страници и включва 44 графики, 20 таблици, 4 фигури и 242 източника на информация. Във въведението са представени: актуалността на проблема; целта и етапите на работа; предмета и обекта на изследването; основната теза и методите на изследването.

В теоретичната глава са разгледани класическите и новите теории за поземлените отношения. Обърнато е внимание на развитието на вижданията по проблема в България. Представена е методиката и подхода на изследването. Традиционните връзки между цената на земята, рентата и лихвените проценти са комбинирани с четирите нива на социално-икономическия анализ и анализ на политиките в аграрния сектор.

В аналитичната глава са дискутирани поземлените отношения в два важни периода: преди трансформацията и след присъединяването към ЕС. За двата периода са изследвани състоянието и развитието на социална и институционалната среди; управленската структура; разпределението на ресурсите.

В конструктивната част са разгледани тенденциите за развитие на ОСП за новия планов период 2021-2027г. и тяхното влияние върху капитализацията на средствата, вложени в земя. Анализирани са сценарии за развитие на земеделието при намаляване на бюджета на ОСП и директните плащания.

В структурно отношение работата съдържа всички общоприети части и те са добре балансирани по отношение на обема. Дисертацията внася нови моменти в разбирането на проблема и разширява познанието в областта на поземлените отношения

III. Актуалност на проблема

Изследванията в областта на поземлените отношения са актуални. По мое мнение, в нашата страна, предизвикателствата при тази тематика все още не са напълно разкрити. От 2000 година работя по оземляване на безимотни и малоимотни ромски семейства. Научен ръководител съм на успешно защитена докторантура в областта на поземлените отношения. Имам и три публикации в тази област.

IV. Литературна осведоменост и теоретична подготовка на кандидата

Теоретичната глава е разработена на много добро ниво. Като достойнство на работата мога да изтъкна представянето и анализа на класическата и новите теории за поземлените отношения. През последните години разработките по отношение на земята отделят малко внимание на класическите теории. Критически е дискутирана ролята на ограничеността на земята, нейната локация и плодородност върху отношенията на собственост и развитие на производствения потенциал в земеделието. В тази връзка са представени подробно вижданията на Адам Смит, Джон Стюарт Мил, Дейвид Рикардо, Фон Тюнен. Класическата, нео-класическата и институционалната теории са разгледани в историческия контекст, в които те са възникнали и са се развили. Логически добре е

изведена връзката между класическото разбиране за земята и институционалната теоретична рамка. Обърнато е внимание на развитието на вижданията по проблема в България.

Теоретичната глава показва, че докторантът е много добре запознат с литературата и умее творчески да търси и намира връзки между различните теоретични концепции.

V. Методичен подход

Обект на изследването: влиянието на промяната в институционалната среда върху поземлените отношения и селското стопанство. **Предмет** на изследването: връзката между поземлените отношения и селското стопанство в различни исторически периоди. **Цел** на изследването: разкриване на предизвикателства в поземлените отношения и очертаване на насоки за промяна на политика. **Задачи:** (1) Литературен преглед; (2) Изследване на институционалната среда; (3) Анализ на собствеността и земеползването (1990 – 2018 г.); (4) Оценка на влиянието на поземлените отношения върху икономическата значимост на отрасъла; (5) Очертаване на насоки за развитие на поземлените отношения през новия програмен период на ОСП (2021-2027 г.). **Теза:** Предизвикателствата при поземлените отношения са основополагащи за състоянието на селското стопанство и мястото му в икономиката на страната. Те все още имат незрял характер и динамиката в развитието им е предопределена от избрания социален модел на обществото през 90-те години и от процесите след присъединяването на страната към ЕС (2007 г.) . **Хипотези:** (1) Преходът от планово към пазарно стопанство при прилагане на чисто политически решения, води до раздробяване на поземлената собственост; (2) Протичащите хаотично реституционни процеси и законодателството възпрепятстват функционирането при земеползването и земевладението; (3) Институционалната рамка на ОСП е съществен фактор за съзряване на поземлените отношения. Промените в поземлените отношения имат активно влияние върху стопанската среда за функциониране на отрасъл „Селско стопанство“.

Методиката на изследването включва четири елемента: (1) PESTLE анализ (Политически, икономически, социални, технологични, екологични и правни фактори), използван в първата част на Втора глава; (2) Четири нива на социално – икономически анализ - подход заимстван от нео-институционалната теория (Уилямсон); (3) Модел на капитализация на земята – традиционен количествен подход при изследване на доходите и цената на земята ; (4) CAPRI модела за изследване на влиянието на политики.

Обектът, предметът и целта са правилно формулирани. Задачите, които си поставя докторанта, водят до постигането на целта на изследването. Работните хипотези логически водят до обосноваването на основната теза.

VI. Значимост и убедителност на получените резултати, интерпретации и изводи

Аналитичната част на работата (втора глава) започва с анализ на политическата, икономическата, социалната, технологичната, екологичната и правната среди (PESTLE анализ). Като елементи на икономическата среда са разгледани изменението на относителния дял на селското стопанство от БВП на България за периода 1991-2018г.; Брутна добавена стойност по отрасли за периода 1990-2017г.; Заети в селското стопанство в % от заетите в страната за периода 1990-2017г.; Популационна пирамида на населението в България за 2018г. (градове и села). Като елементи на технологичната среда са разгледани разходите за научно-развойна дейност в Република България за периода 2007-2017г. Като елемент на законодателната среда са анализирани промените в законодателството, свързано със селското стопанство и Закона за данъците върху доходите на физическите лица. При екологична среда са дискутирани предизвикателствата при използването на химическите торове, водите, запазване на биоразнообразието, управлението на отпадъците от животновъдството и др. Поземлените отношения са анализирани в два периода - по време на трансформацията (1991-2006г.) и след приемането на страната в ЕС (2007-2018г.) на четири нива: (1) Социална среда; (2) Институционална среда; (3) Управленски структури; (4) Разпределение на ресурсите. Дискутирани са промените в ценностната система и възрастовата структурата на населението. Изследвани са формите на пазара на земеделска земя: покупко-продажба, арендуване и наемане, ипотекиране, заемане на земя, делби, унаследяване. Интересна е дискусиата, свързана с тълкувателното решение на Комисията относно придобиването на земеделска земя и правото на ЕС. Анализирана е ролята на данъците, инфлацията, субсидиите. Представен е процесът на преминаването на ОСП от подпомагане за производство към подпомагане на доходите (СЕПП, ПРСС). Интересна е дискусиата за данъчното облагане на подпомагането при юридическите и физическите лица.

Конструктивната част на работата (Трета глава) започва с представяне на приоритетите на ОСП за периода 2021-2027г. /новия период/: биоикономика, иновации и научни изследвания в селското стопанство, растителните протеини, здравето на растенията и животните. Анализирано е влиянието на СЕП през новия планов период

върху капитализацията на земята. Изследвани са връзките между дохода от земята и директните плащания; наема на земя и пряката помощ; наема на земя и дохода от земя; цената на обработваемата земя и пряката подкрепа. Влиянието на ОСП след 2020г. върху развитието на отрасъла е изследвано с модела CAPRI. Анализирани са сценарии за ефекта от Brexit и намаляване на вноските за осъществяване на ОСП, както и евентуалните промени в използваната земя и животните при очакваните промени в финансирането по първи стълб на аграрната политика.

VII. Приноси на дисертационния труд

От научно-теоретичните приноси бих искал да открия: задълбочения литературен преглед и собствената интерпретация на теориите за поземлените отношения и определянето на тяхната същност и значение.

От практико-приложните приноси бих искал да открия: (1) комплексния анализ на факторите, влияещи върху земеползването и земевладеенето в България; (2) анализа на четирите нива и открояването на връзките между развитието на поземлените отношения и социално-икономическите промени в системата на селското стопанство; (3) Разработените сценарии за българското земеделие при прилагане на модела CAPRI.

VIII. Публикационна активност и оценка на качеството на научните публикации

Представени са 2 публикации, свързани с дисертационния труд – 1 самостоятелна и 1 в съавторство. Публикувани са съответно в списание Bulgarian Journal of Agricultural Science 5, (2020); Journal of Social Sciences (2021). Представеният автореферат отразява обективно структурата и съдържанието на дисертационния труд.

IX. Критични бележки, въпроси и препоръки към кандидата

Към работата имам следните критични бележки:

1. На стр. 69 са дискутирани значенията на p и R , характеризиращи качествата на регресионните уравнения. Изчислението и интерпретацията на тези индикатори е известна и според мен формули трябва да се дават само, ако е променена (подобнена) методиката за изчисление;
2. Част от информацията, използвана при PESTLE-анализа е подобна с тази при анализа на 4-те нива (например популационната пирамида на населението в

България). Добре би било използваните показатели при двата анализа да бъдат по-добре диференцирани;

3. В работата има някои технически неточности. Например: Таблица 8 и 9 са с еднакви имена „Период на разплащане при различни сценарии“. Съкращението - МФР (многогодишната финансова рамка) не е изведено в списъка на съкращенията и др.

Към докторанта имам следните въпроси:

1. В класическата и нео-класическата теории за поземлените отношения имаме силен собственик на земята и сравнително по-слаб ползвател. В България поради фрагментацията в собствеността по-силен е ползвателя на земята. Как това обстоятелство влияе на поземлените отношения и какви са последиците за тяхното развитие в бъдеще?
2. В работата е обърнато сериозно внимание на ролята на дребните и средните стопанства (например на стр. 82). До колко делът на малките и средните стопанства в ЕС трябва да е критерии за това какъв трябва да е този дял и в България?
3. До каква степен мигрирането на хората от селата в градовете е резултат от начина на прилагане на ОСП?
4. До каква степен нарушеното екологично равновесие се дължи и на структурата на земеделските производители (големи и малки)?

Към докторанта имам следните препоръки:

1. Да продължи работата по недостатъчно изследваните въпроси, т.е. предизвикателствата по тематиката, свързана с поземлените отношения. В тази връзка препоръчвам на докторанта да прегледа работите на Markus Hanisch, Insa Theesfeld, Douglas L. Vermillion. Първите двама имат интересни и задълбочени анализи за преходния период, промяната на правата на собственост и нагласите в селските райони. Интересна е трактовката за правата на собственост. По-конкретно имам предвид това, че от икономическа гледна точка реалният собственик е не този, който притежава документа за собственост, а този - който може да извлече изгоди от актива и понесе разходи за неговото поддържане

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на приложените от докторанта различни методи на изследване, правилно изведените експерименти, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за

условията и реда за придобиване на научни степени в ССА, което ми дава основание да го оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО**

Въз основа на гореизложеното предлагам да се присъди на **МИХАЕЛА МИХАЙЛОВА МИХАЙЛОВА** образователната и научна степен “доктор” в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление ш. 3.8. Икономика, по докторска програма „Икономика и управление (земеделие)“.

Дата: 11.03.2022

ИЗГОТВИЛ РЕЦЕНЗИ Заличено на основание 33ЛД
(проф. д-р Иван Пенев)

REVIEW

on a dissertation for obtaining an educational and scientific degree "Doctor" in the field of higher education 3. Social, economic and legal sciences, professional field, 3.8. Economics, scientific specialty Economics and Management (Agriculture).

Topic and author of the dissertation: "Land relations and the impact of the institutional environment on Bulgarian agriculture." Mihaela Mihailova Mihailova, Institute of Agrarian Economics at the AA, Sofia.

Member of the Scientific Jury: Prof. Dr. Ivan Dimitrov Penov Agricultural University - Plovdiv, Department of Economics; field of higher education 3. Social, economic and legal sciences; professional field 3.8. Economics; scientific specialty Economics and Management (by branches). Order RD 05-28 / 15.02.2022 of the Chairman of the AA.

I. Brief presentation of the doctoral student

The doctoral student Mihaela Mihailova graduated from the University of National and World Economy in 2015, majoring in International Economic Relations, Bachelor's degree. In 2016 she received a master's degree in the same specialty. In the period 2015 – 2021 she studied EU law in a master's program, and in the period 2013 - 2015, postgraduate qualification - Japanese language and culture at Sofia University "St. Kliment Ohridski". In the period 2018 - 2021 she is a doctoral student at the Institute of Agrarian Economics, Sofia.

II. General characteristics of the dissertation and the abstract - volume and structure

The dissertation consists of an introduction, three chapters, conclusions and recommendations. It is 233 pages long and includes 44 graphs, 20 tables, 4 figures and 242 sources of information. The introduction presents: the relevance of the problem; the purpose and stages of work; the subject and object of the research; the main thesis and research methods.

In the theoretical chapter, the classical and new theories of land relations are considered. Attention is paid to the development of views on the problem in Bulgaria. The methodology and the approach of the research are presented. The traditional links between land price, rent

and interest rates are combined with the four levels of socio-economic analysis and policy analysis in the agricultural sector.

In the analytical chapter land relations in two important periods are discussed: before the transformation and after the accession to the EU. For both periods the state and development of the social and institutional environment, the management structure and resource allocation are studied.

The constructive part examines the trends of CAP development for the new planning period (2021-2027) and their impact on the capitalization of funds invested in land. Scenarios for agricultural development with reduction of the CAP budget and direct payments are analyzed.

The work is well structured and contains all generally accepted parts. They are also well balanced in terms of volume. The dissertation introduces new moments and expands our knowledge in the field of land relations.

III. Relevance of the problem

Research in the field of land relations is important. In my opinion, in our country, the challenges in this area have not yet been fully revealed. Since 2000 I have been working on the issue to provide land to landless and low-income Roma families. I have been a supervisor of a successfully defended doctoral dissertation in the field of land relations. I also have three publications in this field.

IV. Literary review and theoretical training of the candidate

The theoretical chapter has been developed at a very good level. As a strong point of the work, I would like to emphasize the presentation and analysis of classical and new theories of land relations. In recent years, works in the field of land have paid little attention especially to the classical theories. The role of land scarcity, its location and fertility on property relations and development of production potential in agriculture has been critically discussed in the present study. The views of Adam Smith, John Stuart Mill, David Ricardo, von Tunen are presented in detail. Classical, neo-classical and institutional theories are considered in the historical context in which they originated and was developed. The relation between the classical understanding for the land and the institutional theoretical framework is logically connected. Attention is paid to the development of views on the problem in Bulgaria.

The theoretical chapter shows that the doctoral student is very well acquainted with the literature and she is able to seek creatively, and find connections between different theoretical concepts.

V. Methodical approach

The object of the study: the change of the institutional environment on land relations and agriculture. **Subject of the research:** the connection between land relations and agriculture in different historical periods. **Aim of the research:** to reveal challenges in land relations and to outline guidelines for policy change. **Tasks:** (1) Literary review; (2) To study the institutional environment; (3) Analysis of land ownership and land use (1990 - 2018); (4) Assessment of the impact of land relations on the economic significance of agriculture; (5) Outlining the possible development of land relations during the new programming period (2021-2027). **Thesis:** The challenges of land relations are fundamental to the state of agriculture and its place in the economy. They are still immature and the dynamics of their development is determined by the chosen social model in the 90s and the processes after the country's accession to the EU (2007). **Hypotheses:** (1) The transition from the planned to a market economy, considering of purely political decisions, leads to the fragmentation of land ownership; (2) The chaotic restitution processes and the frequent change of legislation constrain the functioning of land market (rent and buy); (3) The institutional framework of the CAP is an essential factor for the maturation of land relations; Maturity of the land relations have an strong impact on the economic environment of the agricultural sector.

The research methodology includes four elements: (1) PESTLE analysis (Political, economic, social, technological, environmental and legal factors) used in the first part of the second chapter; (2) Four levels of socio-economic analysis, approach borrowed from neo-institutional theory (Williamson); (3) Land capitalization model - traditional quantitative approach in the study of income and land price; (4) CAPRI model for policy impact research.

Object, subject, purpose are properly formulated. The tasks set by the student lead to the achievement of the goal of the research. The working hypotheses are logically linked to the main thesis.

VI. Significance and persuasiveness of the obtained results, interpretations and conclusions

Analytical part of the work (second chapter) begins with an analysis of the political, economic, social, technological, environmental and legal environments (PESTLE analysis). as

The changes in the relative share of agriculture in the GDP of Bulgaria 1991-2018 are considered; Gross value added by industry 1990-2017; Employed in agriculture in % of those employed in the country 1990-2017; Population pyramid in Bulgaria 2018 (cities and villages) are considered as elements of the economic environment. The investment in research and development in the Republic of Bulgaria (2007-2017) are considered as elements of the technological environment. As elements of the legislative environment, the changes in legislation related to agriculture and the Law on Personal Income Tax have been analyzed. As elements of the ecological environment, the challenges in the chemical fertilizers use, water, biodiversity conservation, livestock waste management, etc. were discussed.

Land relations were analyzed in two periods, during the transformation (1991-2006), and after the country's accession to the EU (2007-2018) and at four levels: (1) Social environment; (2) Institutional environment; (3) Management structures; (4) Allocation of resources. Changes in the social value system and age structure of the population are discussed. The main components of the agricultural land market have been studied: buying and selling, renting and leasing, mortgaging, land lending, divisions, inheritance. Interesting is the discussion related to the Commission's interpretative decision on the acquisition of agricultural land and EU law. The role of taxes, inflation, subsidies is analyzed. The process of transition of the CAP from production support to income support (direct payments, RDP) is presented. The discussion on the taxation of the support for legal entities and individuals is interesting.

The constructive part of the work (third chapter) begins with a presentation of the priorities of the CAP 2021-2027 for the new period: bioeconomy, innovation and research in agriculture, plant proteins, plant and animal health. The impact of the direct payments during the new planning period on land capitalization is analyzed. The links between: land income and direct payments; land rent and direct assistance; land rent and land income; the price of arable land and direct support have been studied. The impact of the CAP after 2020 on the development of the industry has been studied with the CAPRI model. Scenarios for the effect of Brexit and the changes in the land use and animals' production under the first pillar during the new planning period are analyzed.

VII. Contributions to the dissertation

Among the scientific-theoretical contributions, I would like to highlight: the in-depth literary review and the author's own interpretation of theories of land relations and the outlining their nature and significance.

From the practical contributions I would like to highlight: (1) the complex analysis of the factors influencing land use and land tenure in Bulgaria; (2) the analysis of the four levels and the presentation of the links between the development of land relations and the socio-economic changes in the agricultural system; (3) the developed scenarios for Bulgarian agriculture when applying the CAPRI model.

VIII. Publication activity and evaluation of the quality of scientific publications

2 publications related to the dissertation are presented - 1 independent and 1 co-authored. They have been published in the Bulgarian Journal of Agricultural Science 5, (2020); Journal of Social Sciences (2021) The presented abstract objectively reflects the structure and content of the dissertation.

IX. Critical remarks, questions and recommendations to the candidate

I have the following critical remarks on the work:

1. On page 69 the values of p, R characterizing the properties of the regression equations are discussed. The calculation and interpretation of these indicators is known, and in my opinion, formulas should be given only if the calculation methodology has been changed (improved).
2. Some of the information used in the PESTLE analysis is similar to that in the analysis of the 4 levels (for example, the population pyramid of Bulgaria). It would be good if the indicators used in the two analyzes to be better differentiated.
3. There are some technical inaccuracies in the work. For example: Tables 8 and 9 have the same names as "Payment Period in Different Scenarios". The abbreviations MFF (multiannual financial framework) is not included in the list of abbreviations, etc.

I have the following questions for the doctoral student:

1. In classical and neo-classical theories of land relations we have a strong landowner and a relatively weak user. In Bulgaria, due to the fragmentation of ownership, the land user is stronger. How this circumstance affects land relations and what are the consequences for their development in the future?
2. The paper pays close attention to the role of small and medium-sized farms (for example, on page 82.). To what extent should the share of small and medium-sized enterprises in the EU be a criteria for what this share should be in Bulgaria as well?

3. To what extent the migration of people from rural to urban areas is a result of the way the CAP is implemented?
4. To what extent the disturbed ecological balance is also due to the structure of agricultural producers (large, small)?

I have the following recommendations for the doctoral student:

1. To continue working on the challenges of land relations. In this regard, I recommend her to review the works of Markus Hanisch, Insa Theesfeld, Douglas L. Vermillion. The first two authors have interesting and in-depth analyzes of the transition period, changes in property rights and attitudes of people living in the rural areas. It is interesting the interpretation of property rights that, from an economic point of view the real owner is not the one who have the document, but the one who can extract benefits from the asset and bear the costs of maintaining it.

CONCLUSION:

Based on the various applied research methods by the doctoral student, the correctly performed experiments, the summaries and conclusions made, I believe that the presented dissertation meets the requirements of the Law for development of the academic staff and the Regulations on the terms and conditions for obtaining scientific degrees of the Agricultural Academy, which gives me reason to rate it POSITIVE

Based on the above, I propose to award MIHAELA MIHAYLOVA MIHAYLOVA the educational and scientific degree "Doctor" in the field of higher education 3. Social, economic and legal sciences, professional field sh. 3.8. Economics, in the doctoral program Economics and Management (Agriculture).

Date: 11.03.2022

PREPARED THE REVIEW:
(Prof. Dr. Ivan Penov)

Заличено на основание 33ЛД